

КУЗЬ Олег
доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри міжнародних
відносин,
політичних наук і практичної філософії Харківський національний
економічний університет імені Семена Кузнеця

ЧЕШКО Валентин
доктор філософських наук, професор, професор кафедри міжнародних
відносин,
політичних наук і практичної філософії Харківський національний
економічний університет імені Семена Кузнеця

ТРАНСБІОПОЛІТИКА ТА ПАРАДИГМАЛЬНА ЕКСПЛІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ЧИННИК COVID-19

Епідемію атипової пневмонії COVID-19 назвали хворобою антропоцену приблизно через за місяці після її появи (O'Callaghan-Gordo, Anto 2020; Vidal 2020). Експерт у галузі міжнародних відносин Аннетт Фрейберг-Інан з Амстердамського університету недавно з певною дозою роздратування заявила (Sterling-Folker 2021) «про широко поширену тенденцію перебільшувати новизну COVID-19 і всього, що з ним пов'язано». Але й вона констатує: «Протягом приблизно двадцяти років слова «криза», «безпрецедентний» і «новий» активно використовувалися у політичному дискурсі. Дослідники, політики, журналісти і громадяни, схоже, сприймають те, що привертає їх увагу, як нове, навіть якщо це не так, і перебільшують очікуваний вплив цих нібито нових подій».

Тим самим, принаймні по відношенню до більшості форм публічного дискурсу (філософського, наукового, повсякденного), визнається факт кризи сучасної цивілізації і, більш того, її вихід на рівень дискурсу міжнародно-політичного. Інакше кажучи, апокаліптичні очікування та інтенція їх подолання стають трендом практичної політики, а, отже, вектором цивілізаційної еволюції. Цей феномен, за Гансом Йонасом, можна назвати «евристикою страху» (Йонас 2001: 50). Рівнодіюча між страхом перед чинником ризику і страхом перед очікуваними результатами заходів, прийнятих проти нього, визначає еволюційний ландшафт нашого майбутнього (Sterling-Folker 2021). Дійсно, інтеграція ковідної проблематики до загальної структури публічного дискурсу прискорює й збільшує масштаби цього процесу.

Коронавірусна пандемія, як і її попередники - СНІД, лихоманка Ебола etc., є свідченням еволюційної нестабільності соціокультурно-екологічної ніші як основного чинника еволюційного успіху нашого біологічного виду та створеної ним цивілізації. Принаймні, це стосується сучасної глобальної цивілізації, яка хоч і існує у декількох різновидах, але, в будь-якому випадку, носить назву техногенної або технологічної.

Але сучасна криза має не тільки онтологічні, але й епістемні коріння, його причина полягає у головних еволюційних трендах розвитку науки як соціального інституту. І лише потім епістемічні чинники трансформувалися на екзистенційно- онтологічні, пов'язані з самим існуванням цивілізації та нашою біосоціальною природою. Як відзначав Ульріх Бек у своїй класичній праці (Beck 1986), сприйняття або ігнорування чинника ризику як реального

факту визначається наявністю або відсутністю знання про нього, інакше кажучи, існуванням (або неіснуванням) онтологічного концепту, інтегрованого до загального категоріального каркасу (Braten 2020).

Після цього онтологічні інновації технологічної цивілізації втілюються у соціально- та міжнародно-політичній проблематиці. Соціально-політичний аспект цієї проблеми пов'язаний із соціальними ризиками науково-технологічного розвитку, який одночасно розширює можливості демократичної форми соціальної комунікації та створює передумови для тоталітаристських трансформацій громадської організації. Природно-науковий - з екологічними формами ризику як результату прогресуючої реконструкції / деконструкції екосистем різного рівня складності. Філософсько-ідеологічний аспект інспірований бінарним протиставленням Суб'єкт / Об'єкт, що призводить до розщеплення останнього на «Світ як він є» та «Світ, яким він повинен бути». Це, у свою чергу, породжує антиномію екологічних і соціокультурних ніш. Однак суб'єктно-об'єктні відносини носять подвійний, когнітивно-проективний характер; і, отже, утворюють замкнутий цикл. Через зворотній ефект поділу об'єкта пізнання і технологічного маніпулювання на різні категорії реальності відбувається розщеплення суб'єктивної реальності. Так виникає дихотомія властивого людині поділу реальності на Світ Суцього та Світ Належного (епістема Декарта-Канта). У культурі та ментальності ці два образи розійшлися до протилежних полюсів. Світ Суцього є предметом емпіричного наукового пізнання, його антипод - спекулятивно-спіритуалістичних, гуманітарних досліджень.

У епістемології картезіансько-кантіанську дихотомію актуалізовано за останні 250 років як антиномію «Закони Природи versus Розумний Задум». Ключовим моментом тут є вихід наукової теорії зі сфери статичних, симетричних щодо осі часу Законів Природи до сфери динамічних, незворотних Законів Розвитку.

Конспірологічні гіпотези штучного походження всіх останніх криз цього роду (від ВІЛ до COVID-19) мають вельми високий рейтинг у ментальності сучасного суспільства. Але майже такою ж популярною є альтернативна точка зору - коронавірус є захисною реакцією Природи на зростання антропогенного і техногенного пресингу на екосистему. Грань між Законами Природи і Розумним Задумом у свідомості стає надзвичайно хиткою. І відбувається це незалежно від наявності атрибута «трансцендентний» у визначенні раціонально діючого суб'єкта.

На екзистенційному рівні ризику актуалізація віддалених (і недооцінених) наслідків технологічних і культурних інновацій виявляється рівнозначною цілеспрямованому використанню тих самих інновацій для нанесення шкоди супротивнику. Екологічна катастрофа за своїми наслідками еквівалентна застосуванню зброї масового ураження. Емпіричні прояви коронавірусної пандемії та заходи боротьби з нею ґрунтуються на системі заходів протидії військовому вторгненню або терористичним атакам.

Достатньо ознайомитися з результатами «генеалогічного аналізу» спадкоємності між концепцією національної безпеки (війни з терором) та її технологізацією початку XXI століття, з одного боку, і актуальними біополітичними технологіями боротьби з COVID-19 у США (Hay 2021). Еволюційна спадщина Холодної війни явно проявилася у дискурсі пандемії, де потрійна спіраль ІНДИВІДУУМ - СОЦІУМ - ІНФЕКЦІЯ інтерпретується у більшості держав за допомогою категоріального каркаса з ключовою антиномією АГРЕСІЯ versus ОБОРОНА (Sterling-Folker 2021).

Саме це спостереження і намічає шлях зняття описаної антиномії.

Протягом 10 - 15 років у середині ХХ століття було запропоновано відразу чотири концепції цього роду: «Ноосфера» Володимира Вернадського, «Постгуманізм» Джуліана Хакслі, «Точка Омега» Тейяра де Шардена, «Технологічна Сингулярність» Дж. Фон-Неймана. Усі вони мають співпадаючий вихідний постулат: центральним трендом розвитку Всесвіту є виникнення Розуму та його подальше перетворення на провідний чинник макро- і мегаеволюції. Цей тренд розглядається як глобальний еволюційний атрактор, фазовий перехід, який стягує локальні еволюційні траєкторії до однієї фінальної «Точки Омега» за висловом Тейяра де Шардена.

Цей есхатологічний мотив найбільш виражений саме в його концепції завдяки її спіритуалістичній спрямованості. У той же час він цілком релевантний категоріально - методологічному каркасові сучасної науки.

Остання атрибутується по-різному: як «технознання», «постакадемічна», «трансдисциплінарна»; у контексті нашого дослідження - «людино-розмірна» (Степин 2000: 127-128). На відміну від класичної науки ХVІІІ - першої половини ХХ ст. сучасний варіант організації наукового знання є спробою синтезу епістемічних і аксіологічних його проявів. Утім, на практиці, аксіологічні та дескриптивні аспекти наукового знання виглядають зараз як ситуативно мінлива амальгама.

Техногенна цивілізація як культурно-цивілізаційний тип є одним із варіантів еволюції *Homo sapiens*. Основу еволюційного ризику стабільної еволюційної стратегії людини (SESH) становить її здатність вирішити проблему координації та інтеграції адаптивних модулів (Кузь, Чешко 2016), які еволюціонують різними швидкостями та ґрунтуються на автономних системах генерації, кодування, трансмісії / реплікації та реалізації адаптивно значущої інформації. Вирішення цього завдання визначає еволюційний успіх *Homo sapiens* у сучасних варіантах парадигми розширеної еволюції.

Первісна конфігурація SESH відводила соціокультурному модулю роль балансира-контролера, який забезпечував узгодження автономних еволюційних трендів біологічного розвитку та технорационалістичного модуля. Сьогодні сукупність еволюційних трендів соціокультурного модуля окреслюється здатністю синергійної взаємодії біологічного субстрату і технологічних схем його модифікації, результат якої визначає можливість існування цивілізації за умови актуалізації конкретного варіанту культурної (ідеологічної) моделі. Як приклад: сучасні доктрини забезпечення тендерної рівності неможливо було реалізувати в умовах високої дитячої смертності, низької щільності населення та нерозвинених репродуктивних технологій, тобто - до останніх десятиліть ХХ століття.

Така ситуація призводить, по-перше, до перетворення біополітики на основний механізм передачі впливу технологічного чинника щодо формування еволюційного ландшафту технологічної цивілізації і, по-друге, до фіксації існуючих соціокультурних відмінностей, що відбиваються у відповідних їм регіональних відмінностях ідеологічних доктрин (за наявності достатніх засобів технологічного забезпечення життєздатності соціуму, який цю доктрину сповідує).

Як наслідок, турбулентність соціополітичного розвитку виходить на міжрегіональний і міждержавний рівень, що супроводжується посиленням турбулентності міжнародно-політичних процесів у період кризи.

Завдячуючи автономності трьох складових еволюції SESH (техно-культуро- антропогенезу) і виражених відмінностей темпів еволюції для кожної складової, фазовий простір цієї еволюції можна уявити як сукупність атракторів. У кожному з них спостерігається синергія еволюційних трендів різних інновацій, що відносяться до двох різних атракторів, як мінімум.

На даний час, домінуючим атрактором є технологічна (техногенна) цивілізація. Цей атрактор має складну структуру і представлений набором субцивілізаційних типів. Її вихідний тип, Західна цивілізація є тільки одним з можливих варіантів. Цей тип технологічної цивілізації часто позначають акронімом WEIRD - за першими літерами англійських імен властивих їй базисних ціннісних пріоритетів / інтенцій (Henrich, Heine, Norenzayan, 2010): західна ментальність - *Western*; високий статус освіти - *Educational*; індустріалізм - *Industrial*; високий рівень багатства населення - *Rich*; демократичний устрій - *Democratic*.

Первісно, цей культурно-цивілізаційний тип становить мізерну частку вихідного пулу культурних типів; дійсно є дивним, рідкісним (англ. - weird). Але в міру зростання свого впливу він стає володарем досить високої контагіозної складової соціокультурного наслідування. Інакше кажучи, цей культурний тип здатний поширюватися на інші культури як результат «зараження при контакті» з іншими типами соціумів. У високій «інфекційності» техногенної цивілізації присутній, однак, і економіко-політичний і військовий примус, оскільки вона самим фактом своєї переваги примушує конкуруючі соціокультурні типи «прийняти правила гри», їй властиві.

Рівень втручання і пов'язаний рівень необхідного контролю перманентно зростає. Це ж стосується рівня технологічного ризику. Виникає зона нестабільності, яка, якщо не веде до глобальної деструкції, закінчується переходом до сталого розвитку, що полягає у глибокій перебудові адаптивно-комунікативної організації. У нашому випадку це означає перебудову ментальності, соціокультурних стереотипів і соціальних відносин, формування нового технологічного середовища.

Виходом з останньої такої кризи і запобіганням їй подібних у подальшому є безальтернативний розвиток усіх секторів технологій керованої еволюції (Чешко, Коннова 2020). Глобальний характер організації сучасної технологічної цивілізації та перетворення біосфери не стільки на ноосферу (за Вернадським), скільки на техносферу обумовлює ефект каскадної реакції: будь-який локальний коадаптивний конфлікт між елементами культурно-соціо-екологічної ніші має тенденцію перетворення, як мінімум, на глобальну і, як максимум, на системну, еволюційну проблему. Людство змушене постійно робити вибір між стабільністю і адаптивністю техносфери.

Як наслідок, біополітика поширює сферу компетентності на міждержавні та міжнаціональні відносини, стає трансбіополітикою, тобто глобальним геополітичним чинником, відповідає за збереження людства і його самоідентичність. Трансбіополітика у нашому розумінні є міжнародно-політичною проблематикою, що пов'язана з раціоналізацією глобального еволюційного процесу.

3 грудня 2019 року відбувається процес вибухового проникнення біополітичного чинника до сфери глобальної політичної організації (геополітики, міжнародних і загальнолюдських відносин). На наш погляд (Кузь, Чешко 2021), це є симптомом наближення цивілізації до точки неповернення, цивілізаційної та еволюційної сингулярності, яка нагадує відому «Декамеронову чуму» 1346 - 1352 років, що ініціювала історичний перехід від Середньовіччя, через Ренесанс, до епохи Модерну.

Перефразовуючи Мішеля Фуко, один з дослідників пише (Нау 2020: 368): «Сучасна людина - це тварина, політика якої, технології свободи та управління ставлять під сумнів її існування у якості живої істоти». Слідом за цим він же задається питаннями, яким чином буття Homo sapiens

«перетворилося на політику (перифразуючи тепер уже Клаузевіца - на війну іншими засобами - Авт.) та чи досягли ми через новий біополітичний режим нового Модерну або кінця лібералізму як політичного Модерну?»».

Нова, пов'язана із коронавірусною пандемією, адаптивна трансформація SESH може зажадати виходу за межі соціополітичної сфери. Через особливості патогену віддалені ризики технологій забезпечення у сучасній цивілізації міжособистісних комунікацій та мобільності стають основними чинниками, що потребують постійного контролю й управління. Відбувається інтернаціоналізація біополітичних ризиків із одночасною диференціацією регіональних рішень, пов'язаних з високим ступенем культурного і політичного різноманіття. Дві тенденції - глобалізація та уніфікація внутрішньо- і міждержавних відносин, з одного боку, та їх диференціація, дивергенція при співпадінні кінцевої мети (контроль пандемії) - з іншого, переплітаються та супроводжують одна одну.

Ментальна основа будь-якого варіанту цивілізаційної стратегії (WEIRD не є винятком) має дотичні образи індивідуальної та групової користі. Цей двоїтий образ у політичному дискурсі відбивається як антиномія групових та індивідуальних інтересів, що має на увазі пошук оптимального в рамках даного культурно-цивілізаційного типу балансу між правом особистості на вибір власного екзистенціального проекту і існуванням соціальної групи. Це і робить концепцію імунітету, індивідуального і групового, найбільш політизованою у трансдисциплінарній науці (Swiatczak, Tauber 2020; Pradeu 2020). Як загальний висновок, протиріччя суспільства ризику, які до пандемії опосередковувались економічними, політичними та історико-політичними чинниками, виявляються у сучасній ситуації гранично вираженими та оголеними. Антиномія «особистісна самоідентифікація *versus* державні інтереси» у політичному дискурсі сприймається як політичний антагонізм.

Синергійним по відношенню до цього чиннику є розвиток гуманітарних технологій. Останні уніфікують і конструюють інформаційний потік таким чином, щоб завдяки управлінню емоційною сферою та поведінковими стереотипами сформувати громадську думку в інтересах політичної еліти. «Постправа» (Fuller 2018) у поєднанні з технологією веде до «Постдемократії» (Крауч 2010). Як результат технологізації політичного процесу вільна конкуренція всередині електорату поступово витісняється домінуванням ідеологічних моделей у внутрішній політиці. Але внаслідок особливостей «еволюційної історії» різних регіонів і культурно-цивілізаційних типів ця конкуренція зберігається і, в умовах кризи, посилюється на рівні міждержавних відносин.

Розвиток технологій може ініціювати трансформації соціокультурного модуля, проте в разі пандемії справа йде навпаки: зміна нормативної бази міжособистісної та групової (міжнародної) комунікації передують технораціоналістичним трансформаціям соціокультурної ніші *Homo sapiens* на регіональному та глобально-цивілізаційному рівнях.

Коронавірусна пандемія, як і інші прояви цивілізаційної кризи, у політичному аспекті породжені глобалізацією. Ті ж самі наслідки глобалізації сприяють фрагментації геополітичного простору та гальмуванню власне глобалізаційного процесу.

І, нарешті, настільки швидкі зміни стали можливими, оскільки передавальним механізмом поширення цих трансформацій стала біополітика, тобто найбільш раціоналізована та технологізована сфера соціокультурного модуля. А пандемічний масштаб кризи негайно вивів біополітику на рівень системного чинника міждержавних відносин як у формальному, так і в змістовному аспектах, надавши їй статуса

«трансбіополітики».

Список використаних джерел

1. Йонас, Г. (2001). *Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації*. Київ: Лібра.
2. Крауч, К. (2010). *Постдемократия*. Москва: Изд. дом Гос. ун-та - Высшей школы экономики, 2010.
3. Кузь, О., Чешко, В. (2016). Козволюционная семантика генезиса техногенной цивилизации и эволюционный риск (между биоэстетикой и биополитикой). *Антропологічні виміри філософських досліджень*, 10, 4355. DOI: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i10.87155>
4. Кузь, О., Чешко, В. (2021). Трансбіополітичний тренд пандемії COVID-19: від політичної глобалізації до політики глобальної еволюції. *Політикус*. 3, 122-130. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-3.19>
5. Степин, В. (2000) *Теоретическое знание*. Москва: Прогресс-Традиция.
6. Чешко, В., Кузь, О. (2019). *Технология биополитики и биополитика технологии (метафизическое и политико-антропологическое эссе)*. *Практична філософія*, 4, 43-53.
7. Чешко, В., Коннова, Н. (2020). В окрестностях "Точки Омега": антрополого-эпистемологическое эссе по поводу пандемии COVID-19. *Практична філософія*, 2, 53-62.
8. Beck, U. (2010). *Risikogesellschaft*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
9. Braten, E. (2020). *Viruses beyond epistemic fallacy*. *Social Anthropology*, 28(2), 227-228. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12839>.
10. Fuller, S. (2018). *Post-truth: Knowledge as a power game*. London: Anthem Press.
11. Henrich, J., Heine S.J., Ara Norenzayan. (2010). The weirdest people in the world? *Behav. Brain Sci.*, Vol. 33, 61-135.
12. O'Callaghan-Gordo, C., Anto, J.M. (2020). COVID-19: The disease of the anthropocene. *Environmental Research*, Vol. 187. DOI: [10.1016/j.envres.2020.109683](https://doi.org/10.1016/j.envres.2020.109683)
13. Pradeu, T. (2020). *Philosophy of immunology*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: [10.1017/9781108616706](https://doi.org/10.1017/9781108616706)
14. Sterling-Folker, J. et al. (2021). *Forum: Thinking Theoretically in Unsettled Times: COVID-19 and Beyond* / J. Sterling-Folker, A. Freyberg-Inan, L. Wilcox, U. Ozguc, R. E. Shinko. *International Studies Review*, 2021. doi: [10.1093/isr/viab018](https://doi.org/10.1093/isr/viab018)
15. Swiatczak, B., Tauber, A.I. (2020). *Philosophy of Immunology*. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Available: <https://plato.stanford.edu/entries/immunology/#ImmuSelf>
16. Vidal, J. (2020). Destroyed habitat creates the perfect conditions for coronavirus to emerge. *Scientific American*, Vol. 18, 1-12. Available: <https://www.scientificamerican.com/article/destroyed-habitat-creates-the-perfect-conditions-for-coronavirus-to-emerge/>